

dem curat: nec vos huic, si jam obliuiscî vestræ mansuetudinis volueritis, quidquam præterea potestis eripere. Quod, Iudices, ne faciatis, oro, obtestorque vos, atque eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, cui sua non redditur. Nam in eum, cui misericordia opitulari debebat, invidia quæsitâ est.

Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi præstiti, Postumè, reddam etiam lacrymas, quas debeo. Quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos lætuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu præsidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus illud postulabat, discessum illum sustentasti: tu nunquam meis, me absente, liberis, nunquam conjugî meæ defuisti. Possum excitare multos redictos testes⁶³ liberalitatis tuæ: quod sæpe audiui patri tuo, qui id fecisset, magno adjuamento in iudicio capitis fuisse. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum stertus, quam sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, Iudices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiat. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut relictis oculis hanc urbem⁶⁴ sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subuenissent.

solvi creditores poterunt. Nec me latet hanc multis impediam videri posse questionem, quo lubentius quid de ea sentiam explicabo. Arbitror equidem intelligendum hoc loco ac subaudiendum esse regulam, quæ in libris Juris civilis usurpatur, & sermone Jurisconsultorum trita est: ea duntaxat in bonis esse conjuncte videri, quæ deducto ære alieno superfluit. Tanta autem fuisse Rabirii debita, ut iis exsoluitis ac deductis, ne unus quidem sestertius in ejus bonis superesset. *Idem.*

⁶³ Excitare testes] Idem est quod producere testes, & jubere surgere ad testimonium dicendum; sedebant enim testes in subselliis. Sed

qui sint redicti testes, fateor, me non intelligere. *Grevius.* Hunc locum, in quo *Grevius* negat se scire, qui sint redicti, sic interpretor: Possum adducere multos testes liberalitatis tuæ, quos tu, cum ære alieno concidissent, & solum vertissent, redixisti, restitisti, ære alieno ipsorum tua liberalitate dissoluto; quod cum pater tuus fecisset, ei opem tulit in iudicio capitis, adeoque tibi etiam prodesse debet. *Ernestus.*

⁶⁴ Relictis oculis hanc urbem] Hoc est, sine pudore ac dolore, quo exules solent, & foro eicdi. *Idem.*

P R O
M. M A R C E L L O.
O R A T I O X L.
A R G U M E N T U M.

M Claudius Marcellus, plebeji generis, (nam & Claudii, Pulchrorum, Neronumque cognomine, patricii fuerunt) nobilis tamen ex majoribus, & sua virtute clarus, gesto consulari cum Ser. Sulpicio Rufo, jurisconsulto celeberrimo, civili bello Pompejum securus est: victusque Pharsalica pugna, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, sua consilia conjunxit, neque ad Cæsarem victorem, impetranda venie causa, supplex ire voluit: Mitylenas, urbem a bello, & a belli suspitione remotam, se consulit: ibi satis diu, nullo reverendi in patriam studio, commoratus, cum in publica calamitate conscientia se mentis optime consolaretur, & in literis viveret, redirem ei senatus a Cæsare impetravit, quo beneficio gratie sunt a multis acta: Cicero autem, Marcelli amantissimus, luculentam, quæ exstat, oratione, & gratias egit, & ita Cæsarem laudavit, ut accedere nihil posset. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quæ ad Sulpicium scripsit his verbis: Fecerat hoc senatus, ut, cum a L. Pisonem mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus confurgeret, & ad Cæsarem supplex accederet. Noli quærere: ita mihi pulcher hic dies vilis est, ut speciem aliquam videre viderem, quasi reviviscentis Reip. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Cæsari egissent, ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium & Cæsaris magnitudo animi, & senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæsari gratias. *Hic de Marcelli*

celli summa eloquentia, quia non pertinet ad orationis argumentum, nihil addam. Illud omittendum non videtur, cum in patriam rediret, a P. Magio Cibilone, familiari suo, interfectum esse. De quo Sulpicii ad Ciceronem exstat epistola. Et quamquam propter Marcellum habita oratio sit, ad conciliandam tamen, & colligendam Caesaris benevolentiam digreditur Cicero in eam partem, ut de querela ejus, & de suspitione, qui se infidias metuere dixerat, accurate disputet: ac primum, non esse rimendum, ostendat; cum nemo tam ingratus, tamque injustus esse possit, qui, a cuius in anima resp. consistit, & a cuius vita omnium vita pender, eum extinctum velit: deinde & suo, & reipublica nomine hortetur atque obsecret, ut sua vita consulat: postremo non excubias modo custodiasque bonorum civium pro salute illius, verum etiam laterum & corporum oppositis contra vim polliceatur. Habita est, Caesare III. & M. Lepido Coss. victis jam iterum in Africa cum Juba rege Pompejanis. MANUTIIUS.

I.

luturni silentii, Patres conscripti, quo eram his temporibus¹ usus, non timore aliquo², sed partim dolore³, partim verecundia⁴, finem hodiernus dies attulit: idemque initium, quae vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo praterire possum. M. enim Marcello vobis, Patres Conscripti, reique publicæ reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipublicæ conservatam, ac restitutam puto.

Dole-

¹ His temporibus] Hoc anno qui a pugna Pharfalica jam effluxit. Ait his temporibus, non hoc tempore, quia tempora calamitatem aliquam, aut certe periculum indicant. *Abram.*

² Non timore aliquo] Captus a Caesare benevolentiam, cum se non timuisse ostendit, ne liberius de repub. loquens, eum offende-

ret. *Idem.*

³ Dolore] Vel lustr meorum qui bello civili perierunt, vel dolore & poenitentia, quod contra Caesarem tam benignum & humanum virum, adhaeserim Cn. Pompejo. *Abram.*

⁴ Verecundia] Contra quem enim armis pugnavissem, eo præsertim verba facere verecundia prohibebat. *Manut.*

Dolebam enim, Patres conscripti, ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum ac laborum⁵ meorum, quasi quodam socio, a me, & comite distracto. Ergo & mihi mea pristina vitæ consuetudinem, C. Caesar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, & maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus⁶, cum M. Marcellum senatus populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel suspitionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ ante actæ hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præsertim judicio tuo gravissimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. Tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliolem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præriorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri.

⁵ Studiorum ac laborum] Ponendum communi post, studiorum. Patricius. Vide Cic. in Bruto, 71.

⁶ Paulo ante omnibus] Vide Petri Vindicta, Var. Let. XVIII. 6.

ferri. Nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis lustratae sunt.

Quae quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriae sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatu, multum juvant. Maximam vero partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat: & quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum.

At vero hujus gloriae, C. Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert: tibi cedit: tuam esse totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

III. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quae & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari, frangi que possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute praestantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico.

Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes celebrabuntur illae quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam aetas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum

rum sono. At vero cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, & in victoria, quae natura insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos saepe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem praesentem intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicae fecerit, id esse se salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complestemur? Parietes, medius fidius, C. Caesar, ut mihi videtur, hujus curiae, tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus.

IV. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate praediti, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Haec enim res unius est propria C. Caesaris: caetera ducis te gestae, magna illa quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quae quidem tanta est, ut tropaeis, monumentisque tuis allatura sit finem aetas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas: at vero haec tua justitia, & lenitas animi floretet quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et caeteros quidem omnes victores bellorum civillium jam ante aequitate, & misericordia vicerat: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam,

7 C. Marcelli] Qui se ad Caesaris pedes abiecerat. Is est, qui cum L. Lentulo consul fuit anno primo civilis belli. Alter autem C. Marcellus M. Marcelli frater patruelis, non germanus, ut Suetonius docet, consularum gesserat anno proximo superiore cum

L. Paulo. Manutius.

* Vict. Man. tuis nulla unquam

Lamb. tuis nonnulla unquam

8 Vereor ut hoc quod dicam] Quod alibi docuimus, tota sententia differunt, vereor ut, &, vereor ne. Vereor ut, de re dicitur, quam

non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris⁹, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoria conditione jure omnes victi occidisset, clementiæ tuæ iudicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est.

V. Atque hoc C. Cæsaris iudicium, Patres conscripti, quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ Cæsar conservavit; memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confessu videris: non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ignoratione potius, & falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum¹⁰. Quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendum putavi, semperque dolui non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis & togæ focia, non

quam cupimus contingere, sed veremur, ne non contingat: ut ad Terentiam; *si homo amicus dividendam urbem daturus est; vinceret, ut Dolabella ipse satis vobis prodesse possit.* Veror ne, de re dicitur, quæ si eveniat, doleamus; sed veremur, ne eveniat: ut ad Cæcinam: *Veror, ne desideres officium meum.* Lego igitur hic cum uno Cardinalis Borromæi, & altero Massejorum libro, *Veror, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse intelligens sentio.* Nec aliter legit, hunc locum recitans, in Divina. Pedianus. Fulvii Ursini liber dissentit in verbis, non tamen in sententia: habet enim: *Veror, ne hoc quod dicam, non perinde.* Quod idem valet. Nam, *ne non*, sunt pro ut. Manutius.

⁹ Ipsam victoriam vicisse videris] Durum hoc videri possit, nisi antecedentibus lenitatur. Quo de genere quid senserit Aconius,

ostendam. Nam cum illud in Divina interpretaretur. *Etiamsi si taceat, sciti dicunt:* subiunxit: *Tale illud est e cum taceat, clamant: &.* Victoriam ipsam vicisse videris: & Philosophandum est, etiamsi non est philosophandum. Hæc in loco nec *Exponitur*, nec *Exponitur* judicanda sunt: aut enim inferioribus dictis, aut supra positis leniuntur: ut est illud: *Veror, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi possit auditu, atque ego ipse cogitans sentio.* Man.

¹⁰ Civile bellum esse susceptum] Exponitur civile volentibus Erfurtenis, Pichocano, Dresden, Francii utroque, ut & editione prima, aliique vetustioribus. Parum etiam considerate, & non sine culpa reprehensionis & offense hic Tullius civilis belli meminisset. Grævius. Infra tamen, *arma civilia*. Quapropter non recta omnibus & certa doctissimi Grævii censura videbitur. Olivarius.

non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico¹¹: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conservandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostrum enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ.

Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam fa-

Tom. VI.

Q q

tati

¹¹ Privato officio, non publico] Quia Pompejo debebam: non quia Cæsaris causam condemnarem. Manutius.

tiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: & fruire cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere; etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc a virtute donata; cætera a fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, & specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

VII. Nunc vero venio¹² ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam, quæ non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te consecrati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? De tuisne? tamen qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum

¹² Nunc vero venio] Jam ante monuimus orationem qua Cæsar Marcellum restituit, in partes fuisse distributam duas. Altera fuit accusatio Marcelli, & veniæ concessio: cum accusata ejus acerbitate, præter spem dixit se Senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum. Altera fuit que-

rela, cum ajens se toto decursu bellorum civiliam eam unam vincendi rationem habuisse, ut se misericordia & liberalitate muniret, sibi tamen in pace insidias comparari. Orator jam priori parti respondit laudans Cæsaris clementiam: nunc ad posteriores delabitur. *Abram.*

dum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui supersuerunt, amicissimi sint.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum reipublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus?

VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, percussa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides¹³, comprimendæ libidines, propaganda soboles¹⁴: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quassata reipublica, quicunque belli eventus fuisset, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te, mederi nemo potest.

Q q 2

Ita-

¹³ Revocanda fides] Cicero secundo Officiorum: Quamobrem ne sit ac alienum quod reipublica vincat, providendum est. Si hoc non fuerit ut locupletes suos perdat, debitores succentur alienum. Nec enim ulla res vehementius reipublicam corripit, quam fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessario solutio rerum civilium. Quomodo autem Cæsar fidem revocavit, tradit Suetonius, cap. 42.

¹⁴ Propaganda soboles] Diu multumque non Cæsarî solum, sed etiam Augusto cum profligatis hominum moribus lustandum fuit, ut civis suos ad veras legitimæque nuptias, & propagationem sobolis, educationemque liberorum inducerent. Vide Tranquillum in Julio, cap. 42. nec non in Octavio, cap. 34. *Idem.*

Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: fatis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis; naturæ fortasse; addo etiam, si placet gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, fatis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes a perfectione maximatorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salutem reipublicæ, sed æquitate animi definies¹⁵? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ fatis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis.

Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, fatis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tui, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: siquidem gloria est illustris, ac pervagata multorum, & magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus¹⁶, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis cum summa tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cum & patriæ, quod debes, solveris, & natu-
ram

¹⁵ Hic tu modum tuæ vitæ æquitate animi definies?] Id est, putasne te propterea fatis vixisse, quod æquo animo, & citra indignationem mori potes, & annos præteritos non requiris? Æquitate animi dicimus, rectam animi constitutionem, tranquillamque affectionem omni indignatione vacantem. *Andreas.*

¹⁶ Hic restat actus] Tanquam fabulæ; qui

debet esse ultimo loco perfectissimus. Quæ sententia scribit ad Q. fratrem: *Illud te ad extremum exoro, & horro, ut, tanquam poeta boni, & altioris industrii solent, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotii tui diligentissimus sis, ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectissimus atque ornatus fuisse videatur.* Manut.

ram ipsam expleveris satietate vivendi, fatis diu vixisse dicto. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit.

Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ corpore & spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic te infervias, huic te ostentes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescunt posteri certe imperia, provincias, Rhenum¹⁷, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudiciis, qui multis post seculis de te judicabunt: & quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant¹⁸, non pertinebit; nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

X. Diverse voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis solum & studiis, sed armis etiam & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid opti-
mum

¹⁷ Rhenum] Germanos a te victos. O. publicæ data. *Idem.*
ceanum, Britannos. Nilum, Alexandrinos. ¹⁸ Falso putant] Mori cum corpore animo
Monumenta, a te exstructa. Munera, a te
num credentes. *Idem.*

mum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita, aliis erepta sunt. Ingratus est, injustusque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed jam omnis fracta dissensio est armis, & extincta æquitate virorum: restat, ut omnes unum velint, qui modo habent aliquid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum hodie vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut salutis tuæ consulas: omnesque tibi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur.

XI. Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed quia non est stantibus omnibus¹⁹ necesse dicere; a me certe dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano, & reipublicæ reddito, præcipue id a me fieri debere intelligo. Nam letari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio.

Quod autem summæ benevolentiae est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo & amantissimo fratri, præter eum quidem; cederem nemini, cum

¹⁹ Stantibus omnibus] E more veteri Sentientes: aut quibus videbatur, assentiebantur natorum, qui aut sententiam suam ipsi, & sedentes. Epistola ad Q. Metellum. Galiel. si quid vellent præterea, dicebant, idque mius.

cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstitim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita²⁰, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

²⁰ Ad tua innumerabilia in me unum merita] Vis est in singulis verbis. Primum, merita, vocat; quæ majora sunt, quam studia, officia, beneficia: deinde addit, innumerabilia: postremo, in me unum. Hæc augeri non videntur posse: augentur tamen subiectis verbis, maximus cumulus accesserit. Non enim aliquid ait accessisse, sed cumulum; nec simpliciter cumulum, sed maximum. Eodem id pertinet, quod fieri jam posse non arbitrabar. Nec illud sine iudicio prolatum, hoc tuo facto. Nam, hoc tuo merito languidius esse videbatur, præsertim cum dixisset, Ad tua innumerabilia in me unum merita; quæ Marcelli salutem vehementer aucta significat. Manutius.

